

KORA ÚJKORI HIPERINFLÁCIÓ KÖZÉP-EURÓPÁBAN

Az 1610-es évek végétől az 1620-as évek közepéig terjedően súlyos pénzügyi válság söpört végig Közép-Európán. Olvasóink közül sokan történeti ismereteik birtokában nyomban rávágathatják, nem csoda! – hiszen 1618-ban kitört a harmincéves háború, s felidézhető Montecuccoli híres (igaz későbbi) mondása: „A háborúhoz három dolog kell, pénz, pénz és pénz.”

Ha azonban a pénzértékek 16–17. századi változására vetünk egy pillantást, akkor kitűnik, hogy a távolsági kereskedelem és a pénzvagyon gyarapításának nagy értékű és keresett fizetési eszközei – az aranyforintok és az ezüsttallérok – drágulása már a nagy nemzetközi konfliktus kirobbanása előtt megkezdődött. Váltópénzekben, azaz garasokban, krajcárookban, illetve dénárookban kifejezett értékük hosszabb ideje emelkedett. Nürnbergben a tallér árfolyama 1582-ben 68 krajcár volt, 1605-ben 75, 1615-ben 88, 1618-ban 92, 1620-ban 140, 1622-ben – a tetőpontra – 720 krajcárra ugrott. Az árfolyamok emelkedésének távolabbi oka a német aranybullában keresendő, ugyanis 1356-ban nem szüntették meg a tartományi pénzverést, így nemcsak a császár, hanem világi és egyházi hatalmasságok – hercegek, grófok, illetve érsekek, püspökök, apátok, természetes és jogi személyek (pl. a birodalmi szabad városok) is bocsáthattak ki pénzt. A pénzverés féltelenné válását később rendelettel próbálták meggátolni úgy, hogy csak azok verethettek pénzt, akiknek a tulajdonában

Raimondo Montecuccoli

Alsó-Ausztria, II. Ferdinánd 24 krajcár (1622), Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár

arany-, illetve ezüstlelőhelyek voltak. Az utóbbiak száma azonban nem növekedett, sőt, a tengerentúli ezüst beáramlását követően helyenként hanyatlott is a rendkívül tőkeigényes bányászat.

A 16. században összehívott birodalmi gyűléseken a talléroktól a krajcárokig meghatározták a pénzértéket, továbbá évente kétszer üléselő felügyeleti szerveket állítottak fel; a birodalmon belüli 10 körzet szakértői megvizsgálták a forgalomba került vereteket, jelentéseket írtak, de a rossz pénzek előállítását nem büntethették meg. A krajcároknál csekélyebb értékű, a mindennapi piaci igényeket kielégítő pfennigeket és hellereket továbbra is szabadon verethették a joggyakorlók.

Bányaezüst hiányában a mintegy 25–30 grammnyi ezüstöt tartalmazó tallérok, illetve a kisebb résztallérok váltak a pénzverés nyersanyagává. Bekövetkezett az, amit a birodalmi pénzügyek kegyvesztetté vált kiváló ismerője a 17. század elején megjövendölt: a pénzből pénzt állítottak elő. Megbízott kereskedők némi felárral vásárolták fel a lipcsei és a frankfurti, majd a kisebb vásárokon a nagy ezüstpénzeket, amelyekből a verdebérlők színesfémek, főként réz hozzáadásával állították elő a pénzverés nyersanyagát. A pénzhamisítást elvben szigorúan büntették, 1619-ben egy visszaeső bűnös pénzverőmestert fejvesztésre ítélték Schwerinben, ennek ellenére gyarapodott azoknak a száma, akik vétettek a törvény ellen.

Az árfolyamok felszökésének soha nem látott áremelkedés lett az óhatatlan következménye: az ún. „árforradalom” tetőzése, ami az áru-pénz viszonyok elsoványodásával, helyenként a cseréhez való visszatéréssel, a termékek – kiváltképpen a gabona – visszatartása révén éhínséggel, a kézműipari tevékenység

Alsó-Ausztria, II. Ferdinánd 120 krajcár névértékű tallér (1621), Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár

csökkenése miatti áruhiánnyal, mindent összevetve a népesség zömét sújtó gazdasági válsággal fenyegetett. A nagyobb városokban és a bányavidékeken zavargások törtek ki. Az 1620-as évek elejére, legkésőbb 1622/23-ra az infláció olyannyira szétzilálta a gazdasági életet, hogy elengedhetetlenné vált a silány – többnyire már inkább rézből, mint ezüsből, esetenként pusztán rézből készült – pénzek verésének beszüntetése, illetve az értékálló, új pénzek kibocsátása, hogy megkezdhesék az utolsó hónapokban szinte napról napra emelkedő árfolyamok és az árak letörését. A pénzrontás idején számos hercegi, fejedelmi és városi árszabást adtak ki, volt rá példa, hogy ún. árbecslő bizottságokat állítottak fel, de a kényszerintézkedések nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. Jó termés, jó pénz, s némi idő is kellett ahhoz, hogy helyreálljon a lakosság pénzbe vetett bizalma. Az adósságok rendezése, a peres ügyek lezárása azonban még hosszú éveken át tartott.

Magyarországon a visszaemlékezők az 1619. esztendő még nem sorolták a pénzrontás idejébe, 1620-tól azonban egyre több, rontott minőségű „kis garas”, azaz 3 krajcáros

Szilészia-Teschen, Frigyes Vilmos 3 krajcár (1621), Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár

Alsó-Ausztria, II. Ferdinánd 150 krajcár névértékű tallér (1622), Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár

áramlott be; ezeket a vereteket – mivel a Lengyel Királyságban már korábban elterjedtek – a Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség területén tévesen *polturáknak* nevezték. Osztrák mintára az 1622. évi soproni országgyűlésen elfogadtatták a rendekkel a 3 krajcáros kis garasok egy évig hatályos kényszerárfolyamát, s kis késéssel Erdélyben is hasonló végzés született.

Történt ez akkor, amikor uralkodói jóváhagyással kereskedelmi társaságot hoztak létre Prágában, ami számos kiváltsággal együtt Ausztria és a Cseh Királyság területén egy esztendeig kizárólagos pénzkibocsátóvá vált. Az ún. „prágai konzorcium” jócskán hozzájárult a pénzrontás okozta zavarok fokozódásához. A pénzrontás során természetesen nemcsak silány váltópénzeket állítottak elő, hanem a tallérokhöz hasonló nagy méretű vereteket is, amelyeknek ezüsttartalma messze elmaradt a 120, illetve 150 krajcáros névértéküktől.

1623 tavaszán – korabeli szóhasználat szerint – „az császár és egyéb új polturáknak semmi keletek” nem volt, semmirekellő pénzekké váltak, árut nem lehetett kapni értük, szállításra, szőlőmetszésre sem akadt ember, ha új polturával akarták kifizetni. Sőt, a törökök is „Mátyás király pénzét” (II. Mátyás [ur. 1608–1619]) követelték, mert a különböző 3 krajcárosokhoz hasonlóan II. Ferdinánd (ur. 1619–1637) 1622-ben vert magyar dénárjai ugyancsak silányak voltak.

Elengedhetetlenné vált az új pénzek bevezetése, II. Ferdinánd Pozsonyban, Bethlen Gábor pedig Kassán, Munkácson és Nagybányán veretett új garasokat 1623-ban, de ezek egy része is hamarosan „megrezesedett”. Nem véletlen, hogy egyik uralkodó garasai sem arattak sikert. A Magyar Királyság és Erdély népének az 1625. esztendő végéig kellett várnia az értékálló pénz kibocsátására. A két uralkodó megbízottjai Pázmány Péter esztergomi érsek (1616–1637) közvetítésével állapotok meg az azonos minőségű, jó pénzek bevezetéséről.

A pénzcsere tetemes veszteséggel sújtotta a lakosságot, Ausztriában a pénzvagyonuk 85–87,5%-a úszott el

azoknak, akik nem tudtak kellő időben megszabadulni a rossz pénzüktől. Kassán a silány polturák cseréje 75%-os veszteséggel járt, Erdélyben a rezes garasok átváltása a pénzvagyon 80%-os megcsapolásával történt. A lakosság egy része képtelen volt elfogadni a vagyonvesztést, nem cserélte be az inflációs vereteket, mint feljegyezték, „veszteg tartották ládáikban”. Örökösikre így nagy mennyiségű pénzt, de csekély értéket hagytak. A Magyar Királyságban vármegyei felügyelettel történt az árszabályozás, Erdélyben pedig szigorú fejedelmi rendeletekkel igyekeztek leszorítani az árakat.

Mai szemmel talán túlzásnak tűnik a *korai hiperinfláció* említése, de a súlyos gazdasági válságot követő teljes pénzcsere és a széleskörű árszabályozás nyomán elfogadható a fogalom használata, ami már helyet kapott a gazdaságtörténeti szakirodalomban.

Erdélyi Fejedelemség, Bethlen Gábor 3 krajcár (1623), Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár

Erdélyi Fejedelemség, Bethlen Gábor ötdenáros garas (1624), Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár

Krakkó, 1600. Külföldi – polturáknak nevezett – 3 krajcár névértékű váltópénzek. (A tényleges lengyel polturák verésének kezdete: 1614.) Bécs, Österreichischen Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Hofkammerarchiv

II. Mátyás portréja